

Fenyvesi Csaba¹

A szembesítés és a felismertetés mint büntető eljárásjogi igazságkereső kísérletek összehasonlítása

Bevezetés

Két módszert emelek ki jelen tanulmányban. Nem vitásan több igazságkereső bizonyítási cselekmény van a büntető eljárási kódexünkben (pl. kihallgatás, helyszíni kihallgatás, bizonyítási kísérlet, műszeres vallomásellenőrző vizsgálat, szemle) és a valós bűnügyekben egyaránt, ám ehelyütt a felismerési kísérlettel és a szembesítéssel kívánok foglalkozni. Bizonyára első olvasatra meglepő lehet a bűnüldözőknek a felismerési kísérlet fogalomalkotásom. Nincs mögötte tévedés, valóban ezt kívántam írni. És miért nem a 2017. évi XC. törvényünkben (Be.-ben) is szereplő felismerésre bemutatást? Nos, erre is ki fogok térni gondolatsoromban. Most egyelőre a büntető eljárásjogi és kriminalisztikai (néha pszichológiai) ismérveket is mutató (kettős vagy hármas alakzatú) intézménypárt veszem górcső alá, hogy felmutassam a köztük levő azonosságokat és lényegi különbségeket, amelyekkel reményeim szerint elősegíthetem a jogalkotók, jogalkalmazók tisztességes és pontos múltkeresését, a történeti tényállások helyes, torzításmentes megállapítását, a hű tükrőrtartást.

I. A szembesítés és a felismerési kísérlet fogalma

I. A) Egységesnek tűnik napjainkban a szakirodalomban az az álláspont, hogy „a szembesítés lényegét tekintve sajátos, „kombinált” kihallgatás, olyan önálló bizonyítási cselekmény, amelynek keretében egyidejűleg több személy kihallgatása megy végbe kifejezetten azzal a céllal, hogy a kihallgatottak korábban tett vallomásaik közti lényeges ellentétet feloldják.”² Az általam is elfogadott megfogalmazást azzal pontosítom, hogy a „több” személy alatt mindenképpen csak két személyt érhetünk, nem többet és nem kevesebbet. Ha kevesebb, vagyis egy személy lenne, akkor az az általános kihallgatás körébe tartozna, nem beszélhetnénk szembesítésről. Ha pedig kettőnél több lenne, akkor pedig a szembesítés pszichológiai és krimináltaktikai létalapja kérdőjeleződne meg. Felfogásom szerint ez is egyfajta speciális kihallgatási kísérlet a múltbéli igazság felkutatására, a vallók és vallomásaik szavahihetőségének, valóságtartalmának ellenőrzésére. Eredetét tekintve a

¹ Prof. dr. habil. Fenyvesi Csaba egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Büntető- és Polgári Eljárásjogi Tanszék

² Tremmel Flórián-Fenyvesi Csaba-Herke Csongor: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2005, 385. o.; Fenyvesi Csaba: *A szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008.; Hautzinger Zoltán: *Gondolatok a kriminalisztika elméleti rendszeréről*. Jura, 2019/1. 84-93 o.; Hasonló definíciót találunk a német irodalomban. „Az ellentmondások tisztázására szolgáló szembesítés két már kihallgatott személy egyidejű kihallgatása, akiknek az állításai jelentősen eltérnek egymásétól.” Ackermann, Rolf-Clages, Horst-Roll, Holger.: *Handbuch der Kriminalistik*, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Richard Boorberg Verlag, 1997. 58. o.; A francia büntetőjogi szakszótár szerint pedig a szembesítés: „A tanúk egymással, a tanú és a sértett, vagy egy tanú és a terhelt között történő szembeállítás. Így állításaik egymás jelenlétében ellenőrizhetők, egyeztetethetők és mérlegelhetők.” *Dictionnaire de droit criminel*. Dalloz, Paris, 1992. 111. o.

tortúrából nőtt ki, és vált a jogállami büntető szabályozás és a krimináltaktika részévé, immár legális, megengedhető, emberi méltóságot és jogokat nem sértő, műfogásokat is tartalmazó metodussá. A törvényhozók részéről dicséretes, hogy kibújtatták a kihallgatás (1973-as) köpenyéből és önálló bekezdést, alcímet kapott már az 1998. XIX. törvényben, mintegy hangsúlyozva speciális jellegét, egyúttal saját lábón állását, amit azóta is őriz.

I. B) A felismertetés lényege: a terhelt vagy a tanú (leggyakrabban a sértett) kihallgatásának olyan válfaja, amelynek keretében sajátos követelmények közepette személy- vagy tárgy kiválasztás történik. Mind a személy, mind a tárgy fogalmát tágan kell értelmezni. A személyhez tartozik pl. a holttest is (vagy annak része, pl. tetovált kar), illetőleg tárgynak tekinthetők az adathordozók pl. fényképek, filmek, digitális, elektronikus felvételek. (Ritkán előfordulhat a szag, íz, tapintás felismertetése is.)

A definícióban szereplő sajátos követelmények között kiemelkedő jelzőként jelenik meg, hogy a befolyásmentes lefolytatása a kívánatos. A kutatásaim alapján arra a megállapításra jutottam, hogy önmagában az intézmény jelenlegi elnevezése is sugalmazó, befolyásoló lehet. Már a „felismerésre” és a „bemutatás” szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelni kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok, stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfelelési kényszer pedig azzal a szomorú következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne a felismer(tet)és megkísérléséről beszélni. Ami azzal is járna, hogy a felismertetést végzőnek figyelmeztetnie kellene hangsúlyosan a felismerőt, hogy: *„nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hangok, képek, felvételek) közül választania, és hogy az elkövető (a felismerendő tárgy) nem biztos, hogy jelen van, hogy köztük van.”*³ Azt is bele kellene venni a törvényi szabályozásba, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést.

II. A kettős (büntető eljárásjogi és kriminalisztikai) alakzatú intézmények (nem kimerítő) összevetése

A szembesítéshez legközelebb álló, „ikertestvérnek” is tekinthető bizonyítási cselekmény éppen a felismerésre bemutatás, olyannyira, hogy az angolszász országokban a „confrontatio” kifejezés alatt a felismerésre bemutatást értik. Még a német irodalomban alkalmazott „Gegenüberstellung” kifejezés jelenti a felismerésre bemutatást és az azonosításos szembesítést is.⁴ Megkülönböztetésül a „Gegenvernehmung” is használatos a szembesítés kontinentális értelmében, a „kihallgatásos” vagy „ellentmondásos” szembesítésre, szemben a „kiválasztó” (angolszász „line up”, „identití parade” – felsorakoztató) felismerésre bemutatással. Engelhardt tanulmányában a „Wahlkonfrontation” és „Zwischenkonfrontation”, vagyis a választó és ütköztető (egymás közötti) plasztikus kifejezések jelennek meg.⁵

³Az amerikai line-up módszerben ez már bevett, alkalmazott követelmény. Lásd erről részletesebben: Kollár Balázs: A felismerésre bemutatás elmélete és gyakorlata Amerikában. Belügyi Szemle, 2013/10. 113-116.

⁴A felismerésre bemutatásról külön német monográfia is született: Odenthal, Hans-Jörg.: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Boorberg Verlag, 1992.

⁵Engelhardt, L.: Kleiner Mitteilungen, Archiv für Kriminologie, Berlin, 105., Band, 1939. 140-143.o.

A hasonlóságot, ám egyúttal különbséget is már több mint 100 éve hazánkban is megfogalmazta Finkey Ferenc az 1896. évi XXXIII. tc. nyomán készült 1899-es büntető eljárásjogi tankönyvében. Annak ellenére, hogy a felismertetés akkor még külön nevesítéssel nem bírt. (Lásd erről a Bp. 213.§-át a nyomozási és 310.§-át a bírósági alkalmazásáról.) A kihallgatáson belül, még szűkebben a tanúk vallomásánál – összhangban a Bp-vel – emeli ki, hogy: „Ha a tanú vallomásával valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanú ezek leírására szólítandó fel, a személy vagy tárgy csak azután mutatandó meg neki. Ezt nevezik tág értelemben vett szembesítésnek (recognitio) s ennek egyaránt helye van a fő és az előkészítő eljárásban. Szoros értelemben vett szembesítésnek (confrontatio) t. i. a terheltnek a tanúkkal vagy a tanúknak egymással egyszerre való kihallgatásának rendszerint csak a főtárgyaláson van helye.”⁶

Mindkettőben szembeállítás van, azonban manapság (helyesen) a felismerő védelme érdekében már csak francia (egyirányúan átlátható, „detektív”) tükrön keresztül történik ez. Céljában és taktikájában is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosítás és nem a vallomás ellenőrzés áll a középpontban.

A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban. Fogalmilag kizárt a titkos formális szembesítés.

A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép segítségével), míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.

A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképeket, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.

Mindig több személyt (minimum négyet) mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbit többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.

Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárás során. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben justizmordhoz, jogi halálhoz, téves ítélethez vezet(ett).⁷ Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek.⁸ Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, súlyú hiba, tévedés nem fordulhat elő, amivel nem azt állítom, hogy nem lehet káros, tévútra vivő hatása egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak. Ám a bizonyító ereje jóval kisebb.

⁶ Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve. Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899. 224. o.

⁷ Nagy valószínűséggel ez – a hibalehetőségek miatti fokozottabb érzékenység – a magyarázata annak, hogy a felismerésre bemutatásról jóval szélesebb a (köztük a monografikus) szakirodalom (akár német, akár angol nyelven), mint a szembesítésről. Odenthal ki is emeli monográfiája bevezetőjében: „A gyanúsított téves azonosítása a szemtanú által szembesítéssel vagy fényképes felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. Seelig megállapítását, miszerint az ismertté vált jogi tévedések nagy száma a téves felismerésen alapul, Peters vizsgálatai a büntetőjog hibaforrásairól is igazolják. Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni. Sok újra felvett eljárásban az ártatlan elítéltet csak a valós tettesi rábizonyítással mentették fel. Angliában ezen hibaforrások miatti nyugtalanság eredményezte a Lord Devlin vezetete bizottság bevetését, ami a szembesítések eljárási gyakorlatát vizsgálta, és arra az eredményre jutott, hogy az angol büntetőeljárásban a fő hibaforrás a tanúk általi helytelen személyazonosítás.” Odenthal, Hans-Jörg: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Richard Boorberg Verlag, 1992. 19. o.

⁸ Ezen anomáliáról részletesen érkezett Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről c. tanulmányában, Belügyi Szemle, 1986/8. 94-110. o.

A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés,⁹ továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre készített kihallgató helyiségben történik. (Például büntetésvégrehajtási intézetben, kórházban.)

A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy eredeti, bűncselekmény kori állapotának megfelelően jelenjen meg, vegyen részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj- szakáll-, bajuszviselet, stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembesítésnél ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.

Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem szabad szembesítés keretében felismerést és felismerés keretében szembesítést tartani. Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembesítés után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésre bemutatás után engedett a szembesítés alkalmazása.¹⁰

A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járókelők, ám már olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettet. Spontán szembesítésről, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk.

A felismerési kísérlet hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembesítés pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor süketnéma személyt szembesítünk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembesülő „hangja”. Néma szembesítés nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendők körében, nem azok előtt, nem azokkal konfrontálódva. Vak felismerő és felismertetett személy lehet, mivel létezik hangfelismerés is. Első pillanatra a szembesítésnél nem lehet vak személy résztvevő, ám ma már úgy vélem, hogy például az esetlegesen meglopott, vak sértett tanú alkalmas lehet egy szembesítésre, mivel ismeri az elkövető hangját és kellően szuggesztív is tud lenni egy ilyen páros leültetéskor.

A szembesítésnél mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomása van a hatóságnak, és most keresi a lehetséges terhelteket, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván.

A szembesítés egy szavahihetőségi próbának, tesztnek, egyúttal igazságkereső kísérletnek is tekinthető, hiszen általában a terhelt hitelessége, következetessége, mondanivalója életszerűsége forog kockán. Ez a hármas egység adja ugyanis a védekezés megalapozottságát, a vallomás hatósági, végső soron bírósági befogadási-elfogadási-mérlegelési értékét. Kiderülhet a szembesítésen, akár tudatosan, akár véletlenül, hogy az eddigi terhelt adatokat szolgáltató sértett-tanú vagy terhelttárs a hiteltelen, és a védekező a hiteles, a szavahihető. Ennek nagyon

⁹Ami nem azt jelenti, hogy a szembesítés megszervezése, egyáltalán a kettős személyű szituáció fizikai megteremtése önmagában ne jelentene nehezséget, szervezést. Erre utal például Ulmann György: A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól c. tanulmányában, amelyben példaként említi; „A BRFK vizsgálati osztálya egyik ügyében pusztán 10 percnyi szembesítés céljából az ügy előadója 7 óra 10 percet talpalt, amíg a bűnügyi helyettes által aláírt átiraton „összegyűjtötte” a terhelt kikéréséhez szükséges 11db (!) aláírást” Rendészeti Szemle, 1992/1. 72. o.

¹⁰Előfordult a gyakorlatban, hogy egy kisvárosban, símaszkban elkövetett zálogházi rablással meggyanúsított terhelt védője megbízást adott egy magánnyomozónak a mentő körülmények felkutatása érdekében. A magánnyomozó – miután megtudta, hogy a hatóság nem végzett és nem is végez, a símaszk takaró szerepére hivatkozással, sem felismerésre bemutatást, sem szembesítést -- elvitte a terheltet a zálogház tulajdonosához, a sértetthez, aki korábban találkozott a valódi elkövetővel. A sértett mindjárt ismerősként üdvözölte az oda kísértet. Mint kiderült régóta ismerik egymást, és sem a terhelt testalkata, sem a hangja, sem a mozgása nem egyezett meg a rablóéval. Varga Bálint: Magándetektívek, Budapest, Agave, 2005. 216-217. o.

kicsi a valószínűsége a felismerési kísérletnél. Önmagában a fel nem ismerés, a nem kiválasztás nem jelenti a kizárást, a terhelti (tagadó) szavahihetőséget.

Mindkettőre előzetesen fel kell készülni, el kell végezni az előzetes tájékoztató kihallgatásokat. „Készülj fel az ellenfeledből” – szoktam hirdetni az egyetemi katedráról is a joghallgatóknak, a jövődjő jurátusoknak is. A felismerési kísérlet előtt feltétlenül meg kell tudnunk, hogy:

-miről, milyen személyleírás momentumokról ismerné fel a (leggyakrabban) sértett tanú az elkövetőt;

-kipuhatolni, hogy van-e valamilyen viszonya (pl. ismerőssége) a felismerésben résztvevőkkel;

-milyen körülmények között (távolság, fény, időjárás, stb.) észlelte az elkövetőt.

Végül egyezés a két intézményben, hogy mindkettőnek vannak szoros kölcsönhatásban levő pszichológiai, büntető eljárásjogi és kriminalisztikai aspektusai, így valójában hármás arculatú cselekményekről beszélhetünk.

III. Javaslataim a két igazságkereső kísérlet hatékonyságának növelésére

III.1. A szembesítés hatékonyságát növelő ajánlások

Az előzetes felkészülés során információkat kell gyűjteni korábbi büntügyi aktákból, nyilvántartásokból, fegyelmi, szabálysértési, munkaügyi dossziékból, revizori jelentésekből, szakvéleményekből, kollégák beszámolójából a terhelt (a szembesítések nagy részében ő az egyik szereplő) előéletéről, viselkedési módjáról, védekezési stílusáról-szokásairól, egészségügyi állapotáról, a tudatossága, intelligencia szintjéről. (Az alapos előzetes feltérképezés olyan benyomást kelthet a megtévesztésre igyekvőben, hogy a rendőrség már mindent tud róla, és ez arra készíti, hogy valljon, változtasson, vagy legalábbis megrengeti a felépített védelmi rendszerét, töri, hajlítja a „makacsságát, konokságát”.)

Az előzetes felkészülés azt is meg kell megvizsgálni, hogy mikor érdemes, célszerű szembesítést tartan egyáltalán. E kérdés megválaszolására alkalmasnak tartom Bócz Endre évtizedek óta aktuális alapfelosztását, amelyet magam az alábbiakkal egészíték ki:

a) “Felesleges:

- ha már korábbi eljárásban (pl. magánvádas bírósági eljárásban) megpróbálták tisztázni az ellentmondást, ám ott sem sikerült,

- ha egyszerű tényállású, egymozzanatú cselekménynél a terhelt a teljesen egybehangzó bizonyítékok ellenére tagad, bár a tanúk vallomásait ismeri,

- ha ugyanazon tényre több tanú tesz egybehangzó vallomást, és az eredmény reményében egykettővel a nyomozóhatóság eredménytelenül szembesíti, a továbbiakra biztosan nincs szükség,

b) Célszerű:

- ha a tanúk vallomásai között vannak nem alapvető érdekellentétből, hanem inkább észlelési és megfigyelési különbségekből való eltérések, amelyek nagy valószínűséggel kiküszöbölhetőek,

c) Feltétlenül szükséges (mellőzhetetlen):

- ha valamelyik, vagy vagy mindkét vallomás hiteltérdemlősége kétséges,

- ha a szembenálló vallomások közül azt, amelyik igaznak látszik, olyan személy tette, akinek a másik féllel fennálló kapcsolata alapján tartani kell attól, hogy a későbbiek során befolyásolhatják, és esetleg igaz vallomását megváltoztatja. Ilyenkor ugyanis a szembesítés során

tett félreérthetetlen nyilatkozat megváltoztatását lényegesen nehezebb kellően indokolni, mint a terhelt távollétében tett vallomását.”¹¹

d) “Reménytelen:

Tóth Mihály szerint akkor beszélhetünk erről, ha:

- többszörösen büntetett, konok, lelkiismeretlen bűnelkövetőről (gyanúsítottokról) van szó;
- ha a gyanúsított már sokszor változtatta vallomását;
- ha már korábban részletesen megismerték az ellentétes vallomásokat, mert pl. szabadlábban vannak a gyanúsítottak;
- ha külföldivel kell szembesíteni és tolmács is szükséges.”¹²

e) Elkerülendő:

- ha valamelyik személy a feltehetően nem igazat valló terhelttel egy háztartásban is él, főleg ha nevelése, felügyelete alatt áll, illetve házastársa, élettársa, gyermeke,
- fiatalok, nagyon idős, gyenge idegzetű – feltehetően igazat valló - sértett-tanú esetében,
- ha a tanú okkal vonakodó,
- ha a kihallgatás krimináltaktikailag (információ- tanúvédelem¹³ miatt) nem kívánatos, hátrányokkal jár inkább.

f) Tilos:

- ha bármelyik szembesítendő gyermekkorú személy,
- ha a terhelt megtadta a vallomástételt, az aktív részvételt,
- ha a tanúnál (ezzel élő) mentességi, illetve kizárási okok állnak fenn.

A szembesítés helyhez, szituációhoz nem kötődő (szemben például sokszor a felismerésre bemutatással és a bizonyítási kísérlettel),¹⁴ így a nyomozó hatóság hivatalos iroda helyiségeiben elvégezhető. Ez annál inkább kívánatos, mert így a végrehajtó “hazai pályán” játszik, helyismeretéből, és “helyszeretetéből” adódóan magabiztossága itt erős. A szembesítésen határozottan, biztosan tud mozogni, viselkedni. Szemben a “vendégpályán” játszó “ellenféllel”, aki jelen esetben a feltételezhetően valótlan állító, leggyakrabban a tagadó terhelt. Már pusztán a hatósági épület, a hivatali környezet is feszültséget teremt. Így semmiképpen nem ajánlott a szembesített személy lakókörnyezetében, esetleg munkahelyén, a “saját pályáján” megtartani a cselekményt.

Az irodai helyszín megjelölés önmagában azonban nem elegendő nézetem szerint. Ettől több kellene, mégpedig speciális szembesítő helyiség. Speciális annyiban lenne, hogy kifejezetten erre a célra tartják fenn. Mérete lehetőleg szerény legyen, ugyanakkor minimum három személy részére mégis kényelmes. Ha túlságosan nagy a terem, csökkenti a kívánt feszültség hatást, ha “egérlyukszerű”, akkor pedig mindkét, sőt mindhárom személy számára inkább frusztráló, mintsem elfogadható, kívánatos. Vigyázni kell, hogy kellő tér legyen az egyes saját aurák megtartására, ugyanis a túlzó közelség, a személyes térbe való behatolás inkább elrettentő, visszataszító érzéseket kelt, ami nem szolgálja a – feltehetően igazat valló – szemébe mondó lelki-verbális stabilitását, kiállását.

¹¹ Bócz Endre: A kihallgatások szervezése. Belügyi Szemle, 1973/1. 96-97. o.

¹² Tóth Mihály: A szembesítés béklyójában. Jogtudományi Közlöny, 1984/3. 139-145. o.

¹³ Ide, vagyis a kerületnek közé tartozik az az eset is, ha már előre látható, hogy a sértett-tanú esetlegesen ügyetlen és félszeg magatartásával többet árthat, mint használ. Ugyanis arra nincs szükség, hogy a szembesítendő (gyakorta tagadó) terhelt ellenálló képességét erősítsük.

¹⁴ Lásd erről részletesebben Budaházi Árpád: A bizonyítási kísérlet büntető eljárásjogi és kriminalisztikai aspektusai. Magyar Jog, 2018/4. 202-209. o.

Az önálló, erre a célra kiválasztott helyiség nem lehet (sem bútorban, sem dekorációban, hangban; pl. nem szólhat rádió, nem szűrődhet be az utca zaja) túlságosan ingergazdag, nem vonhatja el egyik szembesített személy figyelmét sem és megfelelő világítással, kellő fényvel kell rendelkeznie. (Nem lehet egy sötét, de még homályos "lyuk" sem.) A szemébe mondás igényli a tisztánlátást, a személyek jó látását, egyúttal a nyomozói, kettős irányú (biztonsági és taktikai) megfigyelés érdekében is szükség van erre.

Különösen nem kívánatos a szobában bármiféle szellemes, gúnyos rajz, felirat, netán színes aktfotó, amelyek – sajnálatos módon – megtalálhatók egyes kihallgatási helyiségekben napjainkban is. Ez nem csak a speciális (fiatalkorú, nő) résztvevőket, hanem általában a jó érzésű, kultúrált emberek figyelmét is elvonja, amellet, hogy kellemetlenség érzést, zavarba ejtést, alkalmanként rosszállást eredményez. Amelyek mind csökkentik a szembesülő – igazat valló - koncentráció képességét, illetve a végrehajtóba vetett bizalmát is, hiszen a háttérben mindig számít – az igazságtudata mellett – a hatóság hiteles védelmére, támogatására is, nem csak fizikailag, hanem lelkileg is.

A külön szembesítési helyiség alkalmat adna arra is, hogy ott zavartalanul folyhasson a végrehajtás, oda ne jöjjenek be percenként, oda ne kopogjanak be, ott ne csörögjön se a hivatali telefon, se az előadó (szembesítettek) magán mobiltelefonja, ott ne zenéljen semmiféle hang lejátszó vagy netán televízió, azt ne szakítsák félbe semmilyen formában.

Azok a napjainkban használt hatósági szobák, ahol két-három nyomozó/vizsgáló tevékenykedik, végez akár szembesítést (más kihallgatást) is egyidőben, teljesen alkalmatlanok a szembesítések eredményes végrehajtására. Ott semmilyen körülmények között érdemi, a kriminálpszichológiára építő krimináltaktikai ajánlásoknak megfelelő, koncentrált szembesítést nem lehet fogatosítani. Így szinte elvi élel lehet kimondani, hogy eleve magában hordozza a kudarcot egy olyan helyiségben alkalmazott szembesítés, ahol képtelenség megteremteni azt az intim feszültség alapot, amely nélkül elméleti (nemhogy gyakorlati) eredmény sem várható.

Ami a szembesítés idejét illeti, álláspontom szerint akkor kell végezni, amikor a legnagyobb esély van a sikerére.¹⁵ A gyakorlatban pedig mikor jön el ez a pillanat? Ezt mindenképpen a végrehajtónak kell eldönteni, legfeljebb rögzíthetünk néhány megfontolandó szempontot. Ilyenek például: Közvetlenül a bűncselekmény elkövetését követő terhelti kihallgatás után a felismerő, terhelő adatot közlő (arra alkalmas) sértett-tanúval célszerű megejteni a szembesítést is, függetlenül a napszaktól.¹⁶ Később a terhelt megnyugszik, kipihen magát, rendszerezi gondolatait, védekezését, megerősödik testben, lélekben egyaránt. Kevésbé lehet hatásos bármiféle meglepetés. Ezzel szemben a "lebukáskor", a felfedezéskor, az elfogáskor, az "első csapáskor" ("Erste Angriff", "First Strike") sokkal inkább retardált, csalódott, bizonytalan, kétségbeesett, nyugtalan, fáradt, feszült. Jóval nagyobb az esély az akarathajlításra, a szándék változtatásra, a pszichés teher, a szemtanú igazerőből táplálkozó súlya. Ekkor a legintenzívebb a sértett/tanú szeméből áradó döbbenet, megvetés, gyűlölet, harag,

¹⁵ Itt jegyzem meg, hogy Tóth Mihály már megfogalmazta a meglepetésként, taktikai fogásként alkalmazható szembesítés két leggyakoribb esetét:

a), a gyanúsított tud egy vagy több ellene szóló szembesítésre módot nyújtható bizonyítási lehetőségről, de tévesen úgy gondolja, hogy ezeket a nyomozóhatóság nem ismeri,

b) a gyanúsított nem tud olyan ellene szóló bizonyítási lehetőségről, amelyet a nyomozó hatóság ismer." Tóth Mihály: Feloldható-e a béklyó? Jogtudományi Közlöny, 1984/5. 283. o.

¹⁶Ezt a gyanúsított ki hallgatási terminológiában elfogadott „lerohanási” taktikának is nevezhetjük. Megkülönböztethető még szondázó, tapogatózó, felörlő, kérlelhetetlenül alapos, cikcakkozó, róka játéku, gyóntató”, amelyek közül látásom szerint a szembesítésnél még alkalmazható a „felörlő és gyóntató”. Legfontosabb elemük a kihallgatási kommunikációs stílus, amelyet a bűnügyi zsargon kihallgatási hangnemnek titulál. Ez alapvetően öt viselkedési stílust különböztet meg: tényszerű-semleges, hideg értelmű, emocionális, „haverkodó” („bratyizó”), hideg-meleg zuhany (jó fiú-rossz fiú) hangnem. Lásd erről részletesebben: Stülkenberg, Heinz: Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur, Düsseldorf, 1986.

lenezés, sajnálat is, ami szinte “mágikus” erővel bírhat. A “szem a lélek tükréeként” jelenhet meg ekkor és ott, és hozhat magával szinte “hipnotikus” ráhatást. Boxhasonlaltal élve az egyébként már megroggyant terheltre ekkor és ott mérhető az utolsó ütés, a kiütést, a padlófogást eredményező szemébe mondás, a biztos vereségtudat, a minden mindegy érzetének kialakítása, a vallás, a bevallás, a további bizonyítékok beszerzését és a megkönnyebbülést is elősegítő feltárás megindítása.

Nem biztos azonban, hogy a sértett-tanú alkalmas a cselekmény utáni közvetlen szembesítésre a szerzett negatív élmények miatt. Ekkor kerülni kell a másodlagos viktimizációt,¹⁷ az újabb szenvedést. Bizonyosan nem vezet eredményre az “ellenthomlok állítás”, a szembesülő személy ugyanis azonnal megérzi a gyengeséget, a fáradtságot, a bizonytalanságot. Ezt az állapotot még ki is használhatja, elbizonytalaníthatja a szemébe vallót, az egész aktus pont az ellenkező hatást és célt érheti el. Meg kell várni, ami a sértett-tanú felépül, megerősödik, kipiheni magát, képessé válik a cseppet sem könnyű, lelkiileg nehéz szituáció elviselésére.¹⁸

Előfordulhat olyan eset is, hogy a szembesítést csak a nyomozás legvégén célszerű végrehajtani, amikor már minden bizonyíték rendelkezésre áll. Azon esetben kell emellett dönteni, amikor alaposan feltehető, hogy semmiféle eredménnyel nem kecsegtet a kísérlet, ezáltal nem szolgáltatunk a valótlant vallónak információkat a hatósági tudásról.

Itt jegyzem meg, hogy általában a védelem nem szereti még egyszer hallani, jegyzőkönyvben látni (láttatni később az ügyésszel, majd a bírával) a terhelő adatokat egy szembesítésen, (inkább a szembesítés elkerülését preferálják a védőügyvédek), így ha a védelem (terhelt, védő) erőteljesen szorgalmazza, indítványozza, sürgeti egy-egy szembesítés megatartását, az bizonyos jel lehet. Jel arra, hogy a védelem ettől eredményt vár, abban (joggal) reménykedik. Úgy is fogalmazhatok, hogy ha a védelem ezt igényli, akkor biztosan kétszer meg kell gondolni, mikor hajtható végre. Akkor szinte bizonyosan tanácsolható, hogy a nyomozás végére kell tervezni, mivel a védelem lát olyan taktikai lehetőségeket, amelyeket a krimináltaktika nem tart kívánatosnak.

Itt vetem fel azt az elvi taktikai kérdést is, hogy: ösztönözze-e a nyomozó a szembesítés megtartását, tegyen-e lépéseket, erőfeszítéseket annak érdekében, hogy vonakodó sértettek, tanúk, esetleg vallomást megtagadó terhelték meggondolják magukat, vegyenek részt szembesítésen?

A sértett-tanú esetében nem szerencsés – ezernyi okból – félelemmel, aggályokkal, félszeggel, bizonytalansággal teli sértettet, tanút (terheltet, pl. bűnbánó pentitót) szembesíteni határozott, magabiztos, „hétpróbás” terhelttel. Csak a meglepetésszerű szembesítés esetén érdemes felkészíteni, erősíteni, bátorítani a sértettet, tanút, amikor valamiféle eredmény is várható a fellépéséből. Ám nagyon gondosan mérlegelni kell a döntést, nehogy az ellenkező hatást éerjük el, tehát növeljük a feltehetően nem igazat valló másik személy ellenálló képességét, önbizalmát.¹⁹ (Terhelttársak között pedig az összebeszélés veszélyét.)

¹⁷ Lásd erről részletesebben a szerző tollából: Erőszak a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle, 2003/2-3. 205-213.o.

¹⁸ Ebben a folyamatban nagy segítséget nyújthat számára a hazánkban még ismeretlen Amerikában már alkalmazott ún. „forensic nurse”, (forensic nursing) amit krimináltaktikai „pátyolgatás”-nak is tekinthetünk. Célja a sértett gondozása, a mellette való - hivatalos szervek erre kiképzett képviselői által végzett - „nővérkedés”, felkészítése, serkentése a legpontosabb vallomástételre. (Megjegyzem a terhelt is részesülhet ilyenben, azt inkább „defencing nurse”-nek, vagyis védelmi/védői támogatásnak, /lelki, memoriális/ támogatásnak nevezhetjük.)

¹⁹ Gyakorló vizsgálóként erősíti meg felvetésemet Simon Andrea, akinek megfogalmazása szerint: „...az elméletek nem tárgyalják a szembesítés azon esetét, mikor erkölcsi okból nem várható el az azon való őszinte „önkéntes” részvétel. Ezt nagyon gyakran tapasztalom a nemi erkölcs elleni bűncselekményekben szereplő sértetteknél. Ilyen esetekben nem tekinthető humánus megoldásnak a szembesítés feltétlen megkövetelése, és a

A vallomást megtagadó terhelt ezt kimondó szava nem végleges, hiszen bármikor meg is szólalhat, kész lehet akár szembesítésre is igaza védésére. Csak akkor van értelme törvényes taktikai elemek használatára, meggyőzésére, illetve ennek megkísérlésére, ha a nyomozó hatóság valóban reményt lát a szembesítés sikerére. A logikusan gondolkodó terhelt (esetleg védőjével együtt) azonban érezni, tudni fogja, hogy ha a hatóság ezt szeretné az nem valószínű, hogy neki kedvező lenne. Így jóslhatóan nem vezet eredményre a meggyőzési kísérlet a gyakorlatban. Ha a nem igazat valló változtatni akar, azt megteheti bármikor, szembesítés nélkül is. Ezért már napjainkban látható, hogy a terheltek inkább kerülnek a szembesítéseket, egyre gyakrabban már előre nyilatkoznak, hogy nem is kívánnak részt venni, illetve nyilatkozni, vallani a szembesítéseken, ilyenformán nem is fogják azt megtartani.

Minden krimináltaktikai útmutatás (jegyzet, tankönyv a hazai és nemzetközi irodalomban) a szembesítendőek egymás közötti viszonyát – “jó” vagy “rossz” kapcsolatát²⁰ – kívánja először tisztázni, kivéve, ha az egyértelmű. Nem vagyok feltétlenül meggyőződve, hogy erre a kontakt beszélgetésre szükség van, hogy ez szerencsés az egész szembesítés eredményessége szempontjából.²¹ Nem tudom mivel viszi előbbre a szembesítés metódusát, ha kiderül – mint az esetek nagy részében –, hogy a szembesülők nem ismerik egymást, illetve a kisebb részében pedig, hogy ismerik egymást valahonnan. Néhányan hozzátehetik még, hogy akkor magázzák vagy tegeznek egymást. Véleményem szerint a kezdeti reláció tisztázás nélkül is működtethető az intézmény, sőt a feszültség oldására tartom inkább alkalmasnak, ami meg itt nem szerencsés, szemben a kihallgatási szituációval, ahol a nyomozónak az izgalmi állapot megszüntetése, a nyugodt légkör megteremtése a célja. Mintegy a szembesülő, főleg a feltételezetten hamisan valló (gyakorta a terhelt) megnyugtató szolgáló “captatio benevolentiae”-nak tűnik a szememben. Nem szolgálja a pszichológiai aspektus körében megfogalmazott feszültség teremtést és fenntartást sem. Ugyanakkor azt elfogadom, hogy nincs szükség nagy feszültség teremtésre, ha az előkészületi értékelés szerint a szembesítendőek vallomásai között inkább félreértésről, látszólagos ellentmondásról van, semmint igazság és hazugság párosáról. Ebben a helyzetben a kiegyensúlyozottságra és nyugalomra kell törekednie a nyomozónak, úgy mint az alapkihallgatásoknál.

Helyes módszer lehet, hogy egymás után sorban jönnek olyan szembesülő személyek, akik terhelik ugyanazon személyt. Különösen a második, harmadik értékes, mivel valószínű, hogy minden továbbinál már rutinszerűség lép fel, nem lesz változtatás, törés a másik oldalon, ezért nem is ajánlatos már a végrehajtásuk. A második, harmadik – lehetőleg – meglepetésszerűen alkalmazott terhelően valló személynél tudatosodhat a hamisan vallóban, hogy értelmetlen a megtévesztő magatartás.²²

Mindenképpen jelentésbeli rögzítést javaslok az érdemében sikertelen szembesítések körében, azzal az idő nem megy el. Azonnal koncentrálni a végrehajtó a további feszültséget

sértettben lakozó szorongás, retorziótól való félelem miatt gyakran nem a kívánt eredményt hozza.” Simon Andrea: Tanúvédelmi lehetőségek a hazai jogalkalmazás tükrében. Kézirat, Pécs, 2003. 22. o.

²⁰ A német gyakorlatban a kihallgatottnak nem pusztán minősítenie kell a másik szembesülővel való kapcsolatát, hanem indokolnia is kell azt.

²¹ Ezen álláspontot a német irodalomban is érzékelttem. Stüllenberg szerint: „Készséges alany esetén a meglepetés előkészítését meg lehet beszélni vele, be lehet őt avatni. Ezzel el lehet kerülni a szakmailag értékelhetetlen, felesleges párbeszédet a felek között. Természetesen másképpen kell bánni a tettestársakkal, akiknek reakciói és szándékai kiszámíthatatlanok.” Stüllenberg, Heinz.: Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur, Düsseldorf, 1986. 58-77. o.

²² Persze ennek ellenkezője is megtörténhet. Előfordult a gyakorlatban, hogy az egyik szembesített, aki korábban a bűncselekmény elkövetőjének vallotta a terheltet, „a szembesítés során kezdett el kételkedni abban, hogy valóban D.S.-t látta-e és az ő hangját hallotta-e a kérdéses éjszakán, ezt azonban korábban nem jelezte a hatóságnak.” Lásd: Bírósági Határozatok 2000/19. sz. jogeset.

indukáló következő szembesítés tartalmi, érdemi végrehajtására, az esély növelésére. Ezzel szemben a mai gyakorlatban még a számítógépes szövegszerkesztéses jegyzőkönyv felvétele és kinyomtatása oly sok időt vesz igénybe, hogy a szembesítendő minden feszültsége, nyugtalansága elszáll.

A végrehajtás során ügyelni kell a biztonsági tényezőkre is. Részben az adatbiztonságra, azaz csak a legszükségesebb információkat tárja fel a szembesítés, maradjon a nyomozói kérdés medrében a vita, az ellenérvélés. Másrészt a résztvevők biztonsága sem foroghat kockán. Nem lehet olyan tárgy, eszköz egyik személy közelében, amellyel kárt okozhatnak egymásban, egymásnak.

Egymással szembe kell ültetni a szembesítendőket, a válaszokat egymásnak kell mondaniuk, nem a szembesítést végzőnek, nem felé fordulva. Figyelni kell arra, hogy a személyek között megfelelő távolság legyen az elhelyezésnél, továbbá a menekülési útvonalakra (ajtókra, ablakokra) is tekintettel kell lenni. A biztonság körébe tartozik az is, hogy meg kell akadályozni, hogy a résztvevők beleláthassanak dokumentumokba, illetve hozzáférjenek bizonyítékokhoz.

Az egészségügyi biztonsághoz pedig az tartozik, hogy a feszültséget, a lelki megterhelést nem bíró szembesülő személyek rosszullete vagy kimerülése esetén, még akkor is, ha ő maga ezt nem jelzi, de a nyomozó észleli, a szembesítést meg kell szakítani. Nem tanácsos újra megkísérelni, hiszen az életet, egészséget nem veszélyeztetheti ez a bizonyítási eljárás sem, másrészt a kezdeti meglepetéserő is valószínűleg eltűnt.

A kérdésfeltevés sorrendjével kapcsolatban egyetértek azon sokszor hangzott ajánlással,²³ hogy a feltételezhetően igazat mondónak teszi föl a hatóság először a kérdést, azt a szemben ülő szemébe mondja és a felételezhetően igazat nem mondó reagáló személy. Ezt a megoldást a meglepetés erőbe vetett hitünk is diktálja. Ugyanakkor egyetértek Tóth Mihály azon felvetésével is, hogy az első meglepetés önmagában a nem várt terhelő másik személy (általában egy új tanú) pusztá megjelenése, színre lépése is lehet. Így felocsúdási, megnyugvási időt nem adva a szembesítendő "ellenfélnek" (gyakorta a tagadó terheltnek), neki szögezi az első kérdést a nyomozó.²⁴

Azt is helyénvalónak tartom, hogy a védők, tanú ügyvédek által felteendő egyes kérdések elhangzását, illetve az arra adandó reagálást a szembesítést irányító megtilthatja. Leggyakoribb okok: az ügyre nem tartozás, személyeskedés, befolyásolás, rávezetés, szuggerálás, provokálás, blöffölés, összebeszélés, illetve információ csere lehetősége. A rendfenntartás körébe tartozik az is, hogy a nyomozó nem engedélyezi, hogy a védő, tanú ügyvédje, sértett jogi képviselője a szembesítés menetébe indokolatlanul beleszóljon, vagy ő válaszoljon a kérdésekre.

A végrehajtás legfontosabb tényezőjének a hatósági személyt, az irányítót, a szervezőt, a nyomozót tartom. Nem szabad feledni, hogy személye, képességei nagyot nyomnak a latban. Ezt az igazat nem valló is tudja, érzi. Kevesen érzékelik, de a kihallgatott, a szembesítésben résztvevő („játékos”) is figyeli első „bíráját”, a nyomozót. „Vica versa” megtörténik. Így neki óhatatlanul magabiztosságot, ügyismeretet, szakmai tudást kell sugározni. Enélkül nem lesz presztízse és gyengíti a szembesítendő, másik, (talán) igazat mondó személy „erőlködési” kísérletét is.

A szembesítés közben is alkalmazhatók olyan nyomozói praktikák, sugallatok, taktikai fogások, kommunikációs eszközök, amelyek elősegíthetik az esetleges tagadásban levő terhelt „jobb belátásra térését.” Ilyenek lehetnek például:

- a) utalás a további tagadás értelmetlenségére, pláne most, amikor már látja hallja saját szemével, fülével a terhelő adatokat egy konkrét személytől,
- b) rámutatás a terhelő tanú által elmondottakon túl további ellentmondásokra, bizonyítékokra,

²³ Például: Lázár Bertalan: A szembesítés taktikai szabályairól. Belügyi Szemle, 1966/12. 887-893. o.

²⁴ Tóth Mihály: Feloldható-e a béklyó? Jogtudományi Közlöny, 1984/5. 286. o.

- c) a lehetőség megemlítése, hogy az elismeréssel esetleg tisztázható a szembesülő valódi, tényleges (és nem több!) szerepe a bűncselekményben, ezáltal gyengülhet a kényszerintézkedésre alapot adó tény; ez utóbbi semmiképpen sem lehet ígéret, bármiféle kedvezményre, jövőbeli szabadulásra,
- d) utalás a szembesülő tisztességére, általános erkölcsi nivójára, felelősség vállalására,
- e) érzelmi húrok „megpengetése”, például a családja erkölcsösségének megemlítése,
- f) figyelem felhívás, hogy a beismerés mindig a bíróság által is értékelt megbánás első jele, és hatással lehet a végső döntésre is,
- g) általános nyomozói tapasztalatra hivatkozás, hogy a megkönnyebbülés, a kibeszélés segíti a szembesítőt is a túlélésben, a mindennapi életvitelben, lélekben.

A szembesítésen résztvevők körét az határozza meg taktikai szempontból, hogy kinek a jelenlétéből származhat előny. Szükséges-e például két nyomozó vagy elegendő egy? Tekintettel a mai jegyzőkönyvezési követelményekre, szerencsésebb a két hatósági személyes részvétel. Egyikük a jegyzőkönyv felvételével foglalkozik, szinte hangtalanul, a háttérben, folyamatosan írva, egyúttal ügyelhet a biztonsági tényezők betartására is, míg a másik vezeti, “tereli” a tényleges szemébe mondást.

Feltételezhetően igazat valló kiskorú esetében erősítő tényező lehet rá nézve valamilyen bizalmi személynek a jelenléte, így törvényes képviselője, gondozója, pedagógusa, hozzátartozója, pszichológus(a).²⁵

Nem túlzás állítani, hogy ugyanezen hatás érvényesül, ha a terhelt mellett védője is jelen van. Eleve katalizátor, “nyugtató” funkciójából ered, hogy növeli a védenca biztonságérzetét, higgadtságát, ami a szembesítés eredménye ellen hat. Ezért felértékelődik a közvetlenül az elfogáskori, azonnali, “védőmentes” szembesítés szerepe, javallata. A tanú ügyvédje, sértett jogi képviselője is erősítő hatású lehet, akár igazat, akár valótlan valló személy oldalán, akinél így nem kecséget változtatással a szemébe mondás sem.

Nő-férfi szembesítettek viszonyában különösen ügyelni kell a nyomozónak, hogy ne érje a gyengébb nemet semmiféle pszichés ráhatás, megalázás, másodlagos viktimizáció. Ugyanez mondható el egyes fiatakorúak, idős korúak, gyenge fizikai és lelki állapotban levő szembesítendőik esetében is.

Nem kizárt a szembesítés süket, néma, illetve süketnéma személyek esetében is, hiszen a fogyatékoság, a kompenzáló erőteljes gesztikuláció következtében még pszichés előny is lehet, a sértett-tanúval szembesülő terhelt személye esetleg még szánalmat, erőteljesebb sajnálatot érezhet, ami növelheti a lelkiismereti terhet, a közlési vágyat, a megbocsátás kérés iránti szükségletet.

Ugyanez a következtetésem külföldi, a magyar nyelvet nem beszélő személy szembesítésével kapcsolatban is. Önmagában a tolmács alkalmazása nem teszi lehetetlenné, értelmetlenné, pszichológiai talaj nélkülivé a szemébe mondás erejét.

Felvethető a kérdés: szabad-e hallomástánút szembesíteni? Válaszom, határozott nem. Legfőképpen azon krimináltaktikai okból nem, mert így a tanúnál hiányzik a valódi tényudásból, tényérzékelésből származó erő és hit, az a többlet, ami nagyon kell az erőteljes, szuggesztív szemébe mondáshoz. Másrészt a hallomástényt a szembesülő személy is észleli, sokkal inkább támadási felületet ad számára, mintsem védekezésre, netán változtatásra kényszeríti.

²⁵ Az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalantásáról szóló 1983-as európai egyezmény is azt írja elő, hogy „az áldozatot – az eljárás minden szakaszában – olyan módon hallgassák ki, amely megfelelően figyelembe veszi személyes helyzetét, jogait és méltóságát. A gyermekeket és a szellemileg fogyatékosokat vagy betegeket – értelemszerűen és ha ez lehetséges – szülei vagy gondnokaik, illetve a segítségükhöz képesítéssel rendelkező egyéb személyek jelenlétében hallgassák ki.” Úgy vélem ez a szembesítésre ugyanúgy iránymutató. Lásd részletesebben: Hajdú Magdolna: A bűncselekmények áldozatainak védelme. Belügyi Szemle, 2002/2-3. 163. o.

Ugyanez az az elvi – mivel a gyakorlatban még nem tapasztaltam – álláspontom a videóláncolaton (online módon) keresztül végzett szembesítésről is, nem látom értelmét, alapját. Még a legjobb minőségű technika alkalmazása esetében sem érhetjük el a szemébe mondás valódi hatását, az emberi érzékszerveken keresztüli meggyőző, akarathajlító erőt. Ha a szembesítendőt védeni akarjuk, akkor jobb a cselekménytől eltekinteni, mint ilyen „pótcselekvést” alkalmazni.

A szembesítési aktus értékelése körében elmondom, hogy az a szembesítés gyorsan minősíthető, ami nem vezetett eredményre, ahol nem volt elmozdulás, változtatás. Gondolati síkon kell csak elvégezni, nincs szükség ennek rögzítésére, megfogalmazására a jegyzőkönyv végén Egyszerű nyomozói jelentésben egy mondatban meg lehet fogalmazni, hogy az X. és Y. között dátum szerint végrehajtott szembesítés nem vezetett eredményre.

Ilyen (kudarcos) esetekben sem szabad azonban elkeserednie a nyomozónak és semmi esetre sem szabad valmiféle csalódottságot mutatnia a szembesített felek előtt. Rezzenéstelen „póker” arccal kell tudomásul vennie, sőt azt a fajta közönyösséget kell mutatnia, amiből az esetlegesen megtévesztő vallomást tevő számára az olvasható le, hogy ez nem volt fontos, biztosan van más ütőkártyája is még a hatóságnak.

Sokkal inkább figyelemre méltó, ha történt valami érdemi, ha felmerült valami újdonság az egyik vagy mindkét személy részéről. Bármilyen lényeges változtatás esetén célszerű folytatólagos vallomást felvenni a résztvevő pozíciójával összhangban. Ám az is előfordulhat, hogy éppen a szembesítésen elhangzottak miatt változik valakinek az eljárásjogi pozíciója, például, ahogy mondani szokták a gyakorló jogászok „erős” tanúból „gyenge” gyanúsított lesz. (Még élesebben „gyenge tanúból erős gyanúsított.”)

Ha tagadásból beismerésbe hajlott át a szembesülő terhelt, akkor azonnal a szembesítést követően részletes tettestudomású folytatólagos vallomást kell felvenni, ami később – alappal – megváltoztathatlan.²⁶ Ekkor ki kell térni a beismerés motívumaira is, nem csak a ténykérdésekre. A kihallgatás lehet helyszíni kihallgatás (vagy bizonyítási kísérlet) keretében is, ahol a beismerésben levő terhelt még „melegében” megmutatja az útvonalakat, helyszínt, a történéseket, az események sorrendjét, az olyan tényeket és bizonyítékokat, (eszközt, zsákmányt, stb.), amelyeket csak az az ember ismerhet, és olyan mélységben, aki valóban elkövette a cselekményt.

A szembesítést követő értékelő szakaszban szükséges áttekinteni a szembesítés során elkövetett hibákat is és megtervezni az esetleges korrigálási lehetőségeket. Mindenképpen azért is meg kell ezt tenni, hogy a tanulságot is megfogalmazzák és a következő alkalommal elkerülhető legyen a hibázás.

III. 2. A felismerési kísérlet hatékonyságát növelő ajánlások

1. Mind személy-, mind tárgy kiválasztás esetén alapvető követelmény, hogy befolyásmentes „választék” álljon rendelkezésre, megfelelő számban (legalább 3-5, de a több sem jó) és az általános ismérvekben ne legyen lényeges, feltűnő eltérés.

A 80-as években több bírósági fórumot megjárt, felmentéssel végződött Szolnok megyei M. János ügyben (kisgyermek meggyilkolása) pl. a két iskolás lány tanú felismertetésekor az öt felvonultatott, felismerendő személy közül csak a terheltnek volt sapkája és pajesza, amelyekre a tanúk előzőleg hivatkoztak. Az is kizárta a tisztességes bizonyíték szerzést, hogy az előzetes adatgyűjtés során a nyomozók egyedül M. János fényképét mutatták meg a potenciális

²⁶ Sokan a jogalkalmazók közül helytelen alkalmazzák erre a „visszavonja” a vallomását kifejezést. Egyetlen terhelti vallomást sem lehet visszavonni a Miranda figyelmeztetés tartalmi pontjai alapján. Amit egyszer a figyelmeztetések következtében mondott, előadott, az bizonyítékként értékelhető, az nem tűnik el, nem válik kámforrá, semmivé. Így csak vallomásváltoztatásról beszélhetünk helyesen.

*tanúknak, majd végeztették el velük a felismertetést. Ráadásul még a konkrét kiválasztás előtt a folyosón bilincsben vezetve is látták a terheltet.*²⁷

2. Az eredetivel lehetőleg azonos észlelési körülmények megteremtése nagyon fontos követelmény a felismertetésnél, ha az szituációhoz kötött. Például ha a helyszínen vagy menekülés közben látták a tettest. A lehetőleg azonos észlelési körülmények biztosítása nemcsak azt igényli, hogy az előzetes kihallgatás során ezeket részletesen vizsgálni kell, hanem azt is, hogy a tanú észlelőképességét (érzékszervi vagy egyéb fogyatékoságait) is ellenőrizni szükséges. Mindkét szempontból nagyon hasznosnak bizonyulhat a konkrét észlelhetőség — az adott körülmények között az adott észlelőképességű személy (tanú) részéről meglévő észlelhetőség — például bizonyítási kísérlettel történő vizsgálata.

*Az. M. János ügyben az egyik eltérő vallomásokot tevő felismerő tanúval csak utólag végeztek bizonyítási kísérletet, amelyen bebizonyosodott, hogy az általa elmondott körülmények, látásviszonyok között nem láthatta a terhelt arcát, még a nemét sem lehetett felismerni bizonyosan.*²⁸

3. Tárgykiválasztás esetén kifejezetten előnyös lehet az, hogy a kérdéses tárgyat a felismerő már régóta és alaposan ismer, például a sértett a pénztárcáját, óráját, láncát, a gépjárművezető az autóját, motorját. Ugyanez a helyzet holttest felismertetése esetén.

4. Az ismeretlen holttest felismerését elősegítheti az előzetesen elvégzett ún. holttest-toalett, amely a megsérült, hiányos testeket, testrészeket elfogadható, felismerhető állapotba hozza, egészíti ki speciális tömítő anyagokkal. Ennek modern és magas szintű változata az arcreekonstrukció, amely felismerésre bemutatással kombinálható a személyazonosítás érdekében.²⁹

5. A felismerést végzőnek törekedni kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt, az instrukcióinak rövidnek, érthetőeknek és pontosaknak kell lenni.

6. További taktikai jelentősége lehet annak, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételt, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

7. Katona Géza a várhatóan bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlést nem tartja jó módszernek, hanem a ún. vakpróbát ajánlja. Vakpróba esetén a felismerésre bemutatás első menetében a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, (csak minden gyanú fölött álló egyéneket), és így kéri fel azonosításra a tanút.³⁰

²⁷ Lásd erről részletesebben: Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről. Belügyi Szemle, 1986/8. 96-104. o.

²⁸ Lásd erről részletesebben: Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről. Belügyi Szemle, 1986/8. 101.o.

²⁹ Lásd erről részletesebben: Angyal Miklós: Ismeretlen személyazonosságú holttestek azonosítása. PhD-értekezés, PTE ÁJK, Pécs, 2014.

³⁰ Lásd erről: Katona Géza: Valós vagy valótlan? Budapest 1990. 143-169. o.

8. Fontos taktikai ajánlás, hogy a felismertetést a lehető legrövidebb időn belül el kell végezni, mert az idő múlásával csökken az eredményességi valószínűség, a felismerő tanúk elbizonytalanodnak, illetve az elkövetők változnak.

Egy Németországban végzett felmérés szerint az azonossági kártya (személyi igazolvány) fényképe alapján 1 éves felvétel alapján már csak a tanúk 52 %-a, 2 éves felvétel alapján 25 %-uk, 3 éves felvétel alapján pedig 13 %-uk, 4 éves felvétel esetén mindössze 7 %-uk ismerte fel ugyanazt a személyt.

9. A sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

10. A felismertetés eredményeinek jegyzőkönyvi rögzítésénél a büntető eljárásjogi alaki és tartalmi kellékeken túlmenően alapvető jelentősége van annak, hogy a fent vázolt taktikai követelmények teljesítését hitelesen tükrözze, továbbá a felismertetésen résztvevők kérdéseit, észrevételeit is tartalmazza, személykiválasztás esetén pedig azt a körülményt is, hogy a felismert személy saját maga választotta ki a helyét (ismételten is) a többi személy között.

11. A színhely lerajzolására a felismertetésnél ritkán van szükség. Inkább tárgyakkal kapcsolatban indokolt a felismerendő tárgyat a felismerő előzetes kihallgatása során lerajzoltatni, ha szavakkal nemigen tudja leírni a tárgy általános és különös ismérveit.

12. Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok alapján (pl. járás, beszéd, hang) történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

IV. Sommás zárógondolatok

Diocletianus császár 294-ben kiadott rendeletének egy töredéke szerint:
„...alud nihil in iudiis quam isutitiam locum habere debet”³¹ vagyis nincs más feladata (célja) a bírósági eljárásnak, mint az igazság megtalálása.

Ehhez a „megtaláláshoz” azonban hosszú út vezet a büntető ügyekben. Mindenekelőtt fel kell kutatni a büntetőjogilag releváns tényeket, az azokat alátámasztó bizonyítékokat. A római joghoz kötődik azon – azóta is vitathatalan, alapvető szintű – megfogalmazás is, hogy: da mihi factum, dabo ti bi ius. Adjál nekem tényt, adok neked jogot.

A ténykérdés mindig megelőzi a jogot, csak a tények ismeretében van lehetőség a jog alkalmazására. A tények felkutatásának, felderítésének tudománya pedig már átvezet a kriminalisztika, a felderítés, a nyomozás tudományához. Amely alkalmazott tudományként felhasználja az alaptudományok, így például a matematika, fizika, biológia, kémia, pszichológia, pedagógia, valamint más alkalmazott tudományok, így az orvosi-műszaki tudományok eredményeit is.

Jelen tanulmányomban olyan két igazságkereső módszert elemeztem és hasonlítottam össze, amelyek pszichológiai alapon kriminalisztikai metódus segítségével büntető eljárásjogi keretek között keresik a múltbeli tényeket, az azt alátámasztó bizonyítékokat. Reményeim szerint a fenti értelmezés és útmutatás sor hathatósan támogatja a kriminalisták, bűnüldözők, jogalkalmazók munkáját, a torzításmentes tükörtartást, a justizmordok megelőzését.

³¹ C. 7, 62, 6, 1